

**TURIZM SOHASINI RIVOJLANTIRISHDA O'ZBEKISTONDAGI TARIXIY
SHAHARLARNING AHAMIYATI**

Raimova Durdona Durdibay qizi

I.f.f.d., PhD. "Perfect-university".

Azimboyeva Sevinch Anvar qizi.

"Perfect-university" TM-102 guruh talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.23303821>

Annotatsiya. O'zbekiston — boy tarixiy va madaniy merosga ega mamlakat bo'lib, uning qadimiy shaharlarida dunyoga mashhur arxitektura yodgorliklari saqlanib qolgan. Xiva, Buxoro, Shahrisabz va Samarqand kabi shaharlardagi tarixiy markazlar YUNESKOning «Jahon merosi» ro'yxatiga kiritilgan. Ushbu shaharlar qadimiy Ipak Yo'li chorrahasida joylashib, turli davrlarda ilm-fan, madaniyat va savdo markazlari sifatida rivojlangan.

Kalit so'zlar: Me'moriy yodgorliklar, arxeologik yodgorliklar, buyuk allomalar, tarixiy obidalar, yodgorliklari va an'analar.

Annotation. Uzbekistan is a country with a rich historical and cultural heritage, and its ancient cities are home to world-famous architectural monuments. The historical centers of cities such as Khiva, Bukhara, Shakhrisabz and Samarkand are included in the UNESCO World Heritage List. These cities are located at the crossroads of the ancient Silk Road and have developed as centers of science, culture and trade at different times.

Keywords: Architectural monuments, archaeological monuments, great scientists, historical monuments, monuments and traditions.

O'zbekistonda jahon madaniyati xazinasiga kiruvchi ko'plab noyob arxitektura yodgorliklari mavjud. Xiva, Buxoro va Shahrisabz shaharlarining tarixiy markazlari, shuningdek, qadimiy Samarqandning tarixiy yodgorliklari YUNESKOning "Jahon merosi" ro'yxatiga kiritilgan.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-martdagi "O'zbekiston Respublikasi Madaniyat Vazirligi huzuridagi Madaniy meros departamenti faoliyatini tashkil etish hamda moddiy-madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanishga oid ayrim normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi 265-sonli Qarorining 33-bandida "YUNESKOning Umumjahon merosi ro'yxatiga kiritilgan hududlarning shaharsozlik normalari va qoidalari talablari maxsus vakolatli organ bilan kelishishi belgilab qo'yildi. Shu jihatdan, "O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi huzuridagi madaniy meros departamenti faoliyatini tashkil etish hamda moddiy-madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanishga oid ayrim normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qaror qabul qilindi. 2019-yilning 1-fevralidan 76 mamlakat fuqarolari 30 kunlik muddatga O'zbekistonga vizasiz kirishi mumkin bo'ldi.

O'zbekiston Markaziy Osiyo mamlakatlari orasida katta turistik salohiyatga ega. O'zbekiston sayyohlik ko'lami va tarixiy joylar ko'pligi bo'yicha dunyodagi yetakchi o'nta mamlakat qatorida turadi. Samarqand, Buxoro, Xiva, Termiz, Shahrisabz shaharlarida joylashgan moddiy va nomoddiy material obyektlari dunyo tarixiy va madaniy merosi BMTning YUNESKO ro'yxatiga kiritilgan.

Qayd etish joizki, mamlakatimizda tarixiy, madaniy, me'moriy, arxeologik ahamiyatga ega bo'lgan turistlarni jalb qilish mumkin bo'lgan obyektlardan 4000 dan ziyod tarixiy va me'moriy obidalar, turistik obyekt sifatida qamrab olingani 140 ta deb ko'rsatiladi. Bugungi kunda mamlakatimizning moddiy va nomoddiy madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlar salmog'i katta. Ayni paytda YUNESKO Umumjahon madaniy merosi ro'yxatiga O'zbekistondagi 4 ta me'moriy majmua – Xiva, Buxoro, Samarqand va Shahrisabz shaharlarining tarixiy markazlari kiritilgan. Mamlakatimizning YUNESKOga a'zo bo'lgan 1993-yildan boshlab sohaga oid barcha asosiy xalqaro hujjatlariga qo'shilish choralarini ko'rdi, ularning normalari milliy qonunchilikka implementatsiya qilinmoqda.

Prezidentimizning 2018-yil 19-dekabrda "Moddiy madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" qarori bu borada yangi bosqichni boshlab berdi. Qarorning 10-bandiga asosan YUNESKOning Umumjahon merosi ro'yxatiga tarixiy-madaniy qiymatiga ko'ra kiritilgan respublikadagi hududlar alohida muhofaza qilinadigan tarixiy-madaniy hududlar hisoblanishi belgilandi. Ularda rejalashtirilgan qurilish va obodonlashtirish ishlarining loyihalari Madaniy meros departamenti hamda YUNESKOning Umumjahon merosi markazi bilan majburiy tartibda kelishilgan holda amalga oshirishiga oid tartib o'rnatildi. Shuningdek, "Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining Qonunida VI bobi alohida muhofaza qilinadigan tarixiy-madaniy hududlarga oid qator normalar belgilangan. YUNESKOning Umumjahon merosi ro'yxatiga tarixiy-madaniy qiymatiga ko'ra kiritilgan respublikadagi hududlar alohida muhofaza qilinadigan tarixiy-madaniy hududlar sifatida belgilab qo'yilishi ushbu hududlarning huquqiy maqomiga aniqlik kiritildi va ularni muhofaza qilishning qonuniy asoslari yaratildi. Rejalashtirilgan qurilish va obodonlashtirish ishlarining loyihalari YUNESKOning Umumjahon merosi markazi bilan kelishib olish yo'lga qo'yildi. Masalan, 2020-yilda YUNESKOning Umumjahon merosi markazi bilan kelishib olish uchun 11 ta loyiha Umumjahon merosi markaziga yuborilgan. 2020-yil sentyabr oyida Buxoro tarixiy markazida rejalashtirilgan obyektning loyihasi yuzasidan Umumjahon merosi markazining ijobiy xulosasi olindi.

O'zbekistonda turizmni rivojlantirish va uni yangi bosqichlarga olib chiqishda, avvalo, boy madaniy va me'moriy merosga ega bo'lgan Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz va Marg'ilon kabi shaharlar alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu shaharlarda butun dunyo aholisini hayratga soladigan va lol qoldiradigan betakror tarixiy yodgorliklar mavjud. Yer yuzining turli mamlakatlarida yashovchi ko'plab insonlar bu shaharlarni o'z ko'zlari bilan ko'rishni orzu qiladilar. Bugungi kunda O'zbekiston ko'plab davlatlarda aynan ana shu qadimiy shaharlari bilan mashhurdir. Toshkent Markaziy Osiyodagi eng yirik shaharlardan biri bo'lib, O'zbekiston Respublikasining poytaxtidir. Islom konferensiyasi tashkiloti (OIK) tarkibiga kiruvchi Ta'lim, fan va madaniyat masalalari bo'yicha Xalqaro islom tashkiloti (ISESCO) tomonidan Toshkent shahri 2007 yilda Islom madaniyati poytaxti deb e'tirof etilgan. Bu yuksak unvon O'zbekistonning islom madaniyati va ilmi rivojiga qo'shgan hissasi, shuningdek, islomiy meros va tarixiy yodgorliklarni asrash hamda boyitish yo'lidagi xizmatlari uchun berilgan.

Shuningdek, ISESCO tomonidan 2019 yil Islom madaniyati poytaxti deb e'lon qilingan Tunis shahrida o'tkazilgan tadbirlar dasturi yakuniga bag'ishlangan yig'ilishda Buxoro shahri

2020 yil Islom madaniyati poytaxti deb e'lon qilindi. Bu e'tirof O'zbekiston, ayniqsa Buxoroning islom sivilizatsiyasi tarixida muhim va beqiyos o'rin egallashini yana bir bor tasdiqlaydi.

Toshkentning qadimiyligi va madaniy merosining jahon miqyosida e'tirofi haqidagi ta'rif juda yaxshi tasvirlangan. Ayniqsa, YUNESKO ro'yxatidagi Usmon Qur'oni va Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutining kutubxonasi haqida eslatib o'tilgani alohida ahamiyatga ega. Shuningdek, Xitoy va Eron manbalarida Toshkent nomlari bilan bog'liq ma'lumotlarning bo'lishi, shahar qadimdan savdo yo'llarining muhim chorrahasida joylashgani ham tarixiy ahamiyatini ko'rsatadi. Toshkentdagi muzeylar, masalan, Tasviriy san'at muzeyi, O'zbekiston Amaliy san'at muzeyi va Temuriylar tarixi davlat muzeyi ham shahar madaniyati va tarixini saqlashda katta rol o'ynaydi. Eski Juva bozori, Baroqxon madrasasi, Islom universiteti, Yunusxon maqbarasi va Ko'kaldosh madrasasi kabi tarixiy obidalar Toshkentning boy madaniy merosini namoyon etadi. Toshkent metrosining zamonaviy arxitektura durdonasi sifatida e'tirof etilishi ham shahar rivojlanishining yorqin ko'rsatkichi. 2007 yilda Toshkentning 2200 yilligini nishonlash va buning uchun Prezident qarori qabul qilinishi ham poytaxt tarixiga hurmat va e'tiborni yanada kuchaytirdi.

Samarqand o'zining boy tabiati, noyob madaniy merosi va betakror tarixiy yodgorliklari bilan dunyo miqyosida e'tirof etilgan shahardir. Shahar So'g'diyona va Turon davlatlarining ulug'vor an'analari hamda jahon sivilizatsiyasining muhim bosqichlari bilan chambarchas bog'liqdir.

Samarqand yirik sanoat, fan va madaniyat markazi sifatida O'zbekiston rivojiga katta hissa qo'shmoqda. Jahon bankining sobiq prezidenti Jeyms D. Volfenson bu shaharga katta hayrat bilan qaraganini bildirgan. Xalqaro sayyohlar va ekspertlar Samarqandni "Sharq marvaridi" hamda "Turizm Makkasi" sifatida e'tirof etadilar.

Shahar 2750 yillik tarixga ega bo'lib, Temuriylar davrida qurilgan arxitektura yodgorliklari qadimiy jahon madaniyatlarining eng yirik durdonalari qatoriga kiradi. Samarqandning markaziy maydoni bo'lgan Registon majmuasi XV–XVIII asrlarning yuksak me'moriy yodgorligi hisoblanadi. Shuningdek, Amir Temur maqbarasi va Shohi Zinda ziyoratgohi shaharning tarixiy va madaniy merosini boyitadi. Mustaqillikdan so'ng Samarqand turizm rivojida muhim markazga aylangan. Uning geografik joylashuvi, Buyuk Ipak yo'li ustida bo'lishi va iqlim sharoiti turizmni rivojlantirishga qulay imkoniyatlar yaratadi. Turizm sohasi xalqlar o'rtasida do'stlik va tinchlikni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. 2014 yilda "The Huffington Post" nashri Samarqandni "Dunyoda borib ko'rish lozim bo'lgan 50 shahar" qatoriga kiritdi. Bu shaharning jahon miqyosidagi madaniy va tarixiy ahamiyatining yana bir tasdig'idir.

Buxoro — qadimiy shahar, Buyuk Ipak Yo'lining yirik tijorat markazi hisoblanadi. Bu yerda 140 dan ortiq tarixiy arxitektura yodgorliklari mavjud. Ulardan eng mashhurlari — Poyi Kalon majmuasi, Minorai Kalon, Qo'shmadrasa, Ismoil Somoniy maqbarasi va Ark qal'asidir.

Buxoro o'zining boy madaniyati va tarixiy shaxslar — al-Buxoriy, Narshaxiy, Rudakiy, Abu Ali ibn Sino hamda Bahouddin Naqshband bilan mashhur. Shahar 1997 yilda 2500 yilligini nishonladi. VIII asrda Islom dini kirib, Buxoro "Buxoroi Sharif" deb ataladigan muqaddas markazga aylangan. Somoniylar davrida shahar iqtisodiy va madaniy jihatdan gullab yashnagan.

Bugungi Buxoro eski va yangi qismga bo'lingan. Eski shahar o'zining tor ko'chalari, ko'k gumbazli binolari bilan sayyohlarni jalb etadi.

Shahar markazidagi Labi Xovuz maydoni esa mahalliy aholi va mehmonlar uchun sevimli joydir. Mustaqillikdan so'ng Buxoroda tarixiy yodgorliklarni saqlash va ta'mirlash ishlari kuchaytirildi. Shahar zardo'zlik san'ati va qorako'l to'qimachiligi bilan ham dunyoga mashhur.

Xiva — qadimiy muzey-shahar bo'lib, Amudaryo quyi oqimidagi Xeyvak suv havzasi yonida joylashgan. Shahar kamida 2500 yil oldin tashkil topgan va YUNESKO tomonidan tarixiy yodgorlik sifatida e'tirof etilgan. Xiva o'zining Ichan-qal'asi bilan mashhur bo'lib, u kuchli qal'a devorlari bilan o'ralgan. Shahar XVIII–XIX asrlarda ko'plab yodgorliklar, jumladan, Juma masjidi, Muhammad Aminxon madrasasi va Kalta Minor bilan boyitilgan. Xiva o'rta asrlar ilmfani markazi bo'lgan. Buyuk olimlar Abu Rayhon Beruniy va Abu Ali ibn Sino bu yerda yashab ishlagan. Shahar shoirlari Shermuhammad Munis va Ogahiy ham mashhur. Kechqurun Xiva minoralari va masjidlarining nur sochishi uni afsonaviy ko'rinishga keltiradi. Shahar tarixiy arxitektura va madaniyat durdonalariga boy bo'lib, ko'plab sayyohlarni o'ziga jalb qiladi.

O'zbekistonning madaniy merosi nafaqat tarixiy yodgorliklar bilan, balki xalq folklori va an'anaviy hunarmandchilik san'ati bilan ham boyitilgan. Ushbu merosni himoya qilish va rivojlantirish maqsadida yurtimizda ko'plab sa'y-harakatlar amalga oshirilmoqda.

YUNESKO «Jahon merosi» ro'yxatiga kiritilgan ob'ektlar orqali O'zbekiston o'zining madaniy boyliklarini butun dunyoga tanitmoqda va ularni asrashga alohida e'tibor qaratmoqda. Bu esa mamlakatning tarixiy qadriyatlarini saqlab qolish, xalqaro maydonda madaniy aloqalarni mustahkamlash va turizm sohasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, keyingi paytlarda O'zbekiston hududidagi noyob madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish, tarixiy shaharlarning bosh loyihasi va menejment rejasini YUNESKO xalqaro standartlari hamda talablariga muvofiq ishlab chiqishda mazkur tuzilmaning xalqaro ekspertlari ham keng jalb etilmoqda. YUNESKO bilan yaqin hamkorlikda moddiy va nomoddiy meros obyektlarini asrashga doir turli xalqaro anjumanlar tashkil qilinmoqda. Mazkur tadbirlar madaniy yodgorliklarni muhofaza qilish yo'lidagi dolzarb muammolarni ko'rib chiqish, xalqaro tajribani o'rganish, tarixiy-madaniy meros saqlanishini ta'minlashga doir milliy tizimni takomillashtirish, bu yo'nalishdagi davlat va nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatining asosiy yo'nalishlarini aniqlash imkonini bermoqda.

O'zbekistonning boy madaniy merosi va YUNESKO ro'yxatidagi ob'ektlari haqida taqdim etilgan ma'lumotlardan kelib chiqib, quyidagi takliflarni berish mumkin:

Madaniy merosni yanada rivojlantirish va saqlash: YUNESKO ro'yxatidagi tarixiy obidalar va shaharlardagi qadimiy binolarni muntazam ta'mirlash va restavratsiya ishlarini kuchaytirish. Qadimiy obidalar atrofida muhofaza hududlarini kengaytirish va ularni turistlar uchun xavfsiz, qulay qilish.

Turizm infratuzilmasini yaxshilash: Tarixiy shaharlarda mehmonxonalar, yo'l-transport infratuzilmasi va xizmat ko'rsatish darajasini oshirish. Sayyohlar uchun ko'p tilli yo'riqnomalar, interaktiv ekskursiyalar va axborot markazlarini tashkil etish.

Madaniy meros haqida targ'ibot va ta'lim: Mahalliy aholi, ayniqsa yoshlar orasida tarixiy obidalar va madaniyatga oid ta'lim va targ'ibot ishlarini kuchaytirish. Xalqaro darajada O'zbekistonning madaniy merosi haqida ma'lumot tarqatish, xalqaro anjumanlar va festivallar o'tkazish.

Ilmiy tadqiqot va hamkorlikni rivojlantirish: Arxeologiya, tarix va madaniyat sohasida milliy va xalqaro ilmiy tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlash. Xalqaro ekspertlar va tashkilotlar bilan hamkorlikni kuchaytirish, malakali mutaxassislarni jalb etish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. M.E.Axmatova "Mehmondo'stlik va turizm faniga kirish" o'quv qo'llanma. Buxoro 2024
2. Safayeva S. R. "Turizm va O'zbekiston milliymerosi" o'quv qo'llanma. 2017
3. Iskandar Tuxliyev, Bahodirxon Safarov "Turizm asoslari" o'quv qo'llanma. 2012
4. Samarqand «dunyoning albatta borib ko'rish lozim bo'lgan 50 shahri» // Zarafshon. 2014-yil 10- iyul, № 83.
5. <http://www.uza.uz>
6. Ruziyeva D.I. Ways of development and promoting of cultural tourism in Uzbekistan // Economics and management: theory and practice: Collection of scientific articles. Vol. 2 - Verlag SWG imex GmbH, Nürnberg, Deutschland, 2014. – Pp. 99-102.